

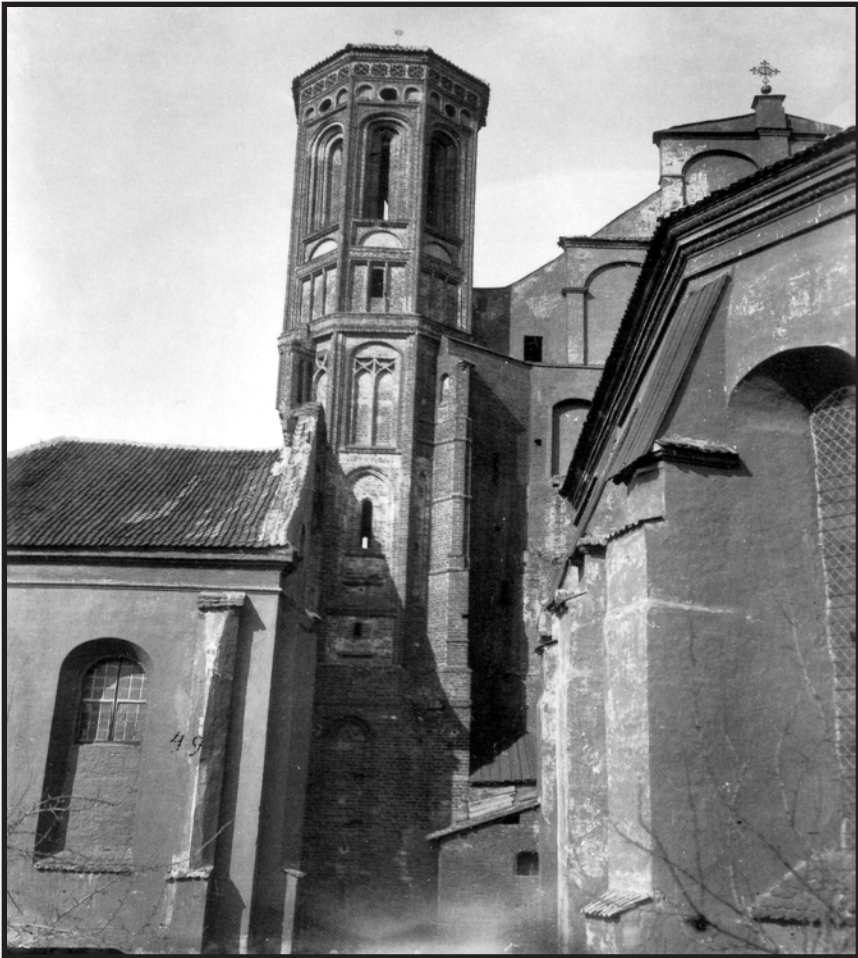
Kunigas ir kultūra

Kas yra kunigas? Tai, atrodo, žino kiekvienas žmogus, juo labiau tikintysis. Kunigas – tarpininkas tarp tikinčiųjų ir Dievo, gavęs šventimus Kristaus tarnas, skelbiantis Dievo žodį, švenčiantis Eucharistiją, teikiantis sakramentus, dalyvaujantis Bažnyčios valdyme. Jis dar turi rūpintis savo parapija, prižiūrėti bažnyčią (ją remontuoti ar pastatyti). Vieniems tikintiesiems, ypač kaimiečiams Lietuvoje, labiau priimtini vadinamieji „bažnytiški“ kunigai. Tie, kurie laikosi ankstesnių parapijos tradicijų, nesistengia kelti nieko nauja, nieko nekeisti net pačioje bažnyčioje. Jie nesivaiko aukštesnio kultūrinio lygio, palieka tas pačias primityvaus skonio statulas, paveikslus, vitražus, dekoracijas, graudinantį vyresnio amžiaus choristų giedojimą. Iš tokių kunigų tikimasi, kad jie sumaniai administruotų parapiją, ūkiškai rūpintųsi bažnyčios remontais, iš sakyklos kalbėtų suprantamais pavyzdžiais, žinomais katekizminiais žodžiais, o bendraudami su parapijiečiais juos truputį paguostų, truputį pamokytų, pažertų nekaltų juokų.

Tikintieji inteligentai laukia, kad kunigas labiau domėtųsi kultūros reikalais, prabiltų kultūros kalba, susieta su religija, arba, kalbėdamas apie religiją, ją jungtų su kultūrinėmis vertybėmis. Kad kunigas daugiau įsitrauktų į auklėjimo, švietimo, spaudos sritis, kad vaikus bei jaunimą saugotų nuo interneto nešvankybių, padėtų kovoti už socialinį teisingumą visuomenėje. Suprantama, negalima teigti, kad kunigai, nesireiškiantys kultūros baruose, yra mažiau bažnytiški ar prastesni kunigai. Jei kunigas nerašo romanų, nekuria paveikslų, neskelbia straipsnių ar knygų, ar jis blogiau atlieka kunigo priedermes? Juk jo veikla iš esmės yra religinė-dorinė – ieškoti Jėzaus, sekti juo ir jį skelbti. Jau Adomas Jakštas yra pastebėjęs: „klaidingas principas laikyti visados kunigą rašytoją aukščiau už kunigą nerašytoją, nes visokių yra ir rašytojų. Bet dar didesnė priešinga klaida laikyti visados kunigą nerašytoją aukščiau už kunigą rašytoją. Nes tarp kunigų nerašytojų, kaip gyvenimas parodo, dar mažiau tėra pilnai įvykdytų šventybės idealų”.

Iš tikrųjų verta prisiminti, jog lietuvių krikščioniškąją kultūrą kūrė daugiausia kunigai ir vyskupai: Motiejus Valančius, Antanas Baranauskas, Maironis, A. Jakštas, Stasys Yla, Paulius Rabikauskas ir kt. Bažnyčia ugdė krikščioniškąją kultūrą, tačiau pati netapo kultūrine institucija, o krikščioniškoji kultūra neatstoja Bažnyčios misijos. Jei ji skleidžia kultūrą, tai daro skelbdama Evangeliją. Vis dėlto po Vatikano II Susirinkimo popiežių dokumentai pabrėžia vieną svarbiausių sielovados tikslų – atgaivinti krikščionišką mąstymą kultūrinėje terpėje, žvelgti į visą kultūrą kaip į misijų lauką. Raginama pastoracijoje panaudoti ne tik teologinius principus, bet ir pasaulietinių mokslų atradimus ir priemones. Kunigas – mokslininkas, menininkas, rašto žmogus, gebantis skleisti Gerąją naujieną žiniasklaidoje, – ne tik pagilina savo evangelinį supratimą, tačiau kartu praplečia evangelizacijos plotus, rengia dirvą religijai įleisti šaknis. Pavyzdžiui, kokį pastoracinį veiksmingumą turi kun. Kęstučio Trimako religijos psichologijos paskaitos, religinius išgyvenimus atskleidžiančios knygos, krikščionišku požiūriu šiuolaikinio žmogaus situaciją nusakantys gausūs jo straipsniai, religiniai eilėraščiai, kita veikla, liudijanti, kad be kultūros kunigo misija liktų siaura, parapinė. Pagaliau tai ne tik paties kunigo saviauklos ir dvasinio tobulėjimo reikalas – jo veikla negali neapimti uždavinio gelbėti žmogaus dvasią nuo nepašvęstosios, sekuliarizuotos, vadinamosios mirties kultūros. Todėl dabartinio kunigo inteligento pastangos perkeisti moderniąją kultūrą pagal Evangelijos dvasią turėtų būti būtinoji jo misijos dalis.

Gediminas Mikelaitis

Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios bokštas. XIX a. pab.

S. F. Fleury nuotr.

KOVOJ DĖL ŠVIESESNĖS ATEITIES

Kovoj dėl šviesesnės vaikams ateities
Suvargę, be metų pasenę,
Bent tos sau išplėsti neduosme vilties:
Ne veltui mes čia begyvenę.

Anksčiau ar vėliau susimąstę ainiai
Pagerbt neapleis mūsų vardo
Už tai, kad mylėti mylėjom kilniai,
Už tiesą kariavom be kardo.

Už tai, kad kentėjome nenusiminę,
Nors slėgė nelaisvės našta;
Kad josios sulaužėme grandį gelžinę
Tik ištverme darbo reta.

Maironis, 1920 m.

Kitame numeryje:

- **Henrikui Radauskui – 100.**
- **Vilkaičių kaimo gyvenimas.**
- **Birutės Jonuškaitės eilėraščiai.**

Redaguoja **Renata Šerelytė** rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja **Jonas Kuprys**

Šio šeštadienio *Kultūros* turinys

- 1-as psl. **Gediminas Mikelaitis.** Kunigas ir kultūra.
- 2-as psl. **Vytautas Radžvilas.** Lietuviai – etnosas ar tauta?
- 3-as psl. **Sigitas Geda.** Žalgiris. Viduramžių kronika.
- 4-as psl. **Antanas Saulaitis.** Demokratija, kultūra ir katalikybė.
- 5-as psl. **Vilis Normanas.** Apie Mirties kultūrą.
- 6-as psl. **Ona Ališytė-Šulaitienė.** Lietuviškos patarlės.
- 7-as psl. **Raimundas M. Lapas.** Nežinomi juodieji puslapiai.

Liepos 6-oji – Lietuvos valstybės diena

Lietuviai: etnosas ar tauta?

VYTAUTAS RADŽVILAS

Atmintin įstrigo senokai, dar iki visų politinių ir korupcijos skandalų atsitiktinai nugirsta radijo laida. Besiginčijantys du politikai – karštas šalies narystės NATO šalininkas ir dar aršesnis priešininkas – įsijautė tiek, kad galiausiai pradėjo aiškintis, kuris labiau myli Lietuvą. Laidos vedėjui neliko nieko kita, kaip maldyti pašnekovus ir skubiai sakyti, jog abu myli vienodai. Vedėjo poelgį galima suprasti, tačiau tam kartui surastas sprendimas paliko nemalonų jausmą ir galiausiai virto klausimu: ar galima mylėti Lietuvą apskritai?

Šiuo atveju kalbame ne apie jausmus, o apie politines šio klausimo potekstes. Nejaugi Lietuvą vienodai mylėjo ir myli ją gynęs pokario laisvės kovotojas ir išdavęs okupanto bendrininkas arba ieškantis jai saugesnio uosto NATO prieglobstyje ir objektyviai kuriantis prielaidas tam, kad ji anksčiau ar vėliau taptų bejėge bundančio Rytų slibino auka? Lygybės ženkle tarp tokio skirtingo elgesio dėti neįmanoma, tad lieka viena iš dviejų: arba kažkuri meilė yra netikra, arba derėtų kalbėti apie dvi skirtingas meilės rūšis. O skirtingas todėl, kad, tariant „Lietuva“, šiuo vardu vadinami toli gražu ne tie patys dalykai.

Šalį krečiantys skandalai nemalonūs ir net pavojingi. Tačiau, matyt, yra tiesos sename posakyje, kad nėra bloga, kas neišeitų į gera. Juk būtent įsisiautusi politinė krizė privertė nusiimti rožinius akinius ir apsidairyti aplink. Istorikai ir politologai vis drąsiau kelia klausimus, kurie dar visai neseniai buvo tabu, o daug kam ir šiandien atrodo radikalūs ir net šventvagiški. Čia galime paminėti tik keletą tokių „įžūlių“ klausimų. Kiek šalyje gyvena lietuviai? Ar jie savo valstybėje vis dar yra dauguma? Kelios šiandien yra lietuvių tautos? Ar egzistuoja ir koks gausus yra toks etnosocialinis darinys kaip lietuviakalbiai rusai?

Statistiniai duomenys rodo, kad, nepaisant visų istorinių negandų ir emigracijų, šalyje vis dar gyvena geri du su puse milijono žmonių, laikančių save lietuviais. O vakarykščiai kolaborantai itin mėgsta priminti ir pasigirti, kad didelis lietuvių procentas šalyje, palyginti su atitinkamais latvių ar estų nuošimčiais, esąs didžiulis laimėjimas, pasiektas pirmiausia jų sumanumu ir pastangomis.

Tokia statistika ir ja grindžiami argumentai ilgai atrodė nepajudinami. Tačiau laikai keičiasi. Šiandien klausimas, kiek vis dėlto šalyje lietuvių, jau niekam nebeturėtų kelti atsainios šypsenos. Mat jau pradėdame kai ką suprasti. Pavyzdžiui, kad žmogus gali puikiausiai šnekėti ne tik lietuviškai, bet ir daugybe Europos kalbų, tačiau tuo pat metu ilgėtis komunistinių laikų, nekęsti parlamentinės demokratijos, tikėti jį neva pavergti ir apiplėšti norinčių vakariečių grėsme, galiausiai prašytis „gero pono“ lazdos.

Lietuviškai kalbančių, tačiau šitaip mąstančių žmonių šalyje ne šimtai ir net ne tūkstančiai – sociologinių tyrimų duomenys rodo, kad juos reikia skaičiuoti šimtais tūkstančių. Šių mūsų gentainių vertybinės nuostatos iš esmės neturi nieko bendra su tuo, kas vadinama „vakarietiškumu“, nors mėgstame kartoti, kad esame vakarietiška tauta, nes nuo Mindaugo ir jau tikrai nuo Jogailos laikų esame Vakarų pasaulio dalis.

Kaip tik šis neatitikimas tarp deklaruojamo vakarietiško tapatumo ir didžiulės dalies šalies gyventojų mąstymo ir elgesio būdo verčia abejoti, ar šiandien galima kalbėti apie vieną lietuvių tautą. Gal iš tiesų egzistuoja tik kelios lietuvių grupės ar potautės, iš kurių viena, kaip jau minėta, vis drąsiau vadinama lietuviakalbiais rusais?

Laikantiems tokius samprotavimus pernelyg nepagrįstais ar įžūliais norėtusi priminti kad ir

Aleksandras Macijauskas. Iš serijos „Demonstracija Kaune“, 1974.

Vokietijos atveji. Padalijus šalį penkiasdešimties metų visiškai pakako susiformuoti tokioms skirtingoms kultūrinėms ir vertybinėms nuostatoms, kad teko prabilti apie faktinį egzistavimą kone dviejų atskirų, nors ta pačia kalba šnekančių tautų, kurioms vėl tapti tikrai viena tauta galbūt prireiks dešimtmečių.

Tad ką tokiam kontekste manyti apie lietuvius? Juk jie, išskyrus trumpą pirmosios nepriklausomybės tarpsnį, buvo perdirbinėjami ištisus du šimtmečius – nuo Abiejų Tautų Respublikos žlugimo laikų.

Galbūt dažnėjantys priminimai apie okupacijos laikotarpiu susiformavusį lietuviakalbio ruso tipą piktina tuos, kurie ir po šiai dienai puoseleja „lietuvių gelbėjimo“ mitą. Ką gi, atėjo laikas žlugti ir šiam mitui.

Lyginant lietuvių ir mūsų kaimynų latvių bei estų padėtį, jau nebėra taip aišku, kas vis dėlto geriau ir saugiau – būti priverstiems vargti su gausia ir ne itin lojalia valstybe kitakalbių mažuma ar savo žemėje būti dauguma, vis dar įsimylėjusia ilgaamžį okupantą ir skriaudėją.

Juk problemos esmė ta, kad kur kas uoliau negu kaimynai skubėję papildyti okupacinės administracijos gretas mūsiškiai tautos gelbėtojai, dabar tapę šalies vairininkais, taip persiėmė okupanto mąstysena ir vertybėmis, kad, perfrazuojant anų laikų posakį, tapo lietuviškos tik forma, bet socialistinės turiniu dvasios nešėjais. Tad nuo vis atviriau ir primygtiniau keliamo klausimo, kas yra šiandienos lietuviai – etnosas ar tauta? – pigiai išsisukti greičiausiai jau nepavyks.

Apibūdinimas „etnosas“ čia reikėtų ne ką kita, o vadinamąjį etninį substratą – tam tikroje teritorijoje gyvenančius ir savita kalba šnekančius, tačiau neturinčius istorinės atminties, pilietinės ir valstybinės sąmonės bei savigarbos žmones.

Griežtai kalbant, jiems nėra itin svarbu, kokioje gyventi valstybėje bei kieno ir kaip būti valdomiems. Galbūt juose rusena net šiokios tokios tautinės sąmonės ir patriotizmo kibirkštėlės, tačiau ši sąmonė retai pasireiškia kuo nors daugiau, negu tautiškomis užstalės dainomis, o patriotizmas vargiai pakyla virš trumpalaikio džiugesio svaigulio po savųjų sportininkų pergalių.

Taigi ligos diagnozė – esame etnosas ir nenorime būti tauta. Ja sergančių tikrai daug. Išeitis – ligą pripažinti, nes kitos išeities nėra. Juk Archangelsko gelbėtojas vienu atžvilgiu teisus – etnosas savęs nevaldo. Jį visados valdo ir valdys svetimi. O etnosas ir tautos Lietuvos bei meilė jai yra skirtingos. □

Veidas, 2004 m. rugpjūčio 19 d., Nr. 34. Iš esė knygos „Sunki laisvė“, 2005.

Aleksandras Macijauskas. Iš serijos „Demonstracija Kaune“, 1987.

SIGITAS GEDA

ŽALGIRIS

Viduramžių kronika

Penkios dienos su Didžiuoju Kunigaikščiu
Mano proseniui Gardino miesto raštininkui

(Ištrauka)

Pirmoji diena

Sveikas, dangau! Į purpurinę žarą
karališka banga...

Aš atmenu pasaulį: purienos
vandenį... Didžioji
prabanga! Palaukėj žmonės
varinėja žiogą, vieversys
jau gieda, ir panaši
į gudobelės žiedą
gelsvai patvino
žemė Lietuvos, kurios
aš niekaip negalėdavau suprasti:
nugrimzdusi į baltą
upių tylą – žydruoja
rugio varpa – nepakyla
aukščiau vandens ir
smėlių...

Žydrumos ir jūrų
amžiau, skriejanti
žvaigždė negrįš
į žemę: ji žaliai
putoja, ir gražu rymot
ties smėlių langu: keterom
kalnų – tauta, ilgai kariavusi,
pareina, ir spindi kalavijai sidabroti,
ir sielos lekia
Dievo saulės link,
sakytum žalias ažuolas
keroja... Boružę
du neūžaugos kuproti
raudoną, skaisčią
gaudo sau smėly...

Senieji Trakai! Užkaboriais
mano – apleistas šneka
ežero vanduo, tenai aš
savo tėvą surandu:
jis gaudo žuvį baltą,
ji plevena, tarytum
pabaidyta moteriškė...
Maži miškeliai! Ak, jie
tokie ryškūs, tokia
žalia tarp meldų volungė, –
karvelis baltas geria
atsiklaupęs – paklydėlė
plunksnotoji vėlė...

Kokių gražių čia būta atminimų:
meška, medžioklėj andai
pagauta, žmogaus balsu

prašneko: sūnus tai buvo
lokio ir mergelės,
paskui visad jį
imdavom į karą,
ir vokiečiai sakydavo:
lietuviai vėl atsiveda
pabaisą...

Pražuvėlė jaunystė! Lygumos
užėjė – girių spalvos
riteriai, maži
į jūrą brenda,
tvieskia geležis,
kažkas parkrinta...

Žemei rudenėjant,
išklydę dvasios! Kovėtės
jūs narsiai, mes ėjome
į Žalgirio laukus,
ilgai vedžiau aš
spindinčius pulkus lietuvių,
lenkų, rusų ir totorių...

Kur jūs dabar? Visus
matyti noriu,
pavirtusius pilkais dangaus
skrajūnais, laukų žolėm,
pavasarių šviesa...

Vien vėlės, vėlės perregimais kūnais
Didžiosios Karalystės laukuose...

Penktoji diena

Bejodamas iš Žalgirio
regėjau – žemaičiai sekė
baltą stumbro brydę... Man
pasirodė, jog pūkuotam vėjų
ties Trakais siauros
šilagėlės žydi...

Mes matėm tiek žiaurybių:
mes korėme ir smeigėme
ant baslių, numirę – jie
į plačią jūrų pievą
ir ganosi tenai
su savo jaučiais...
Ak, Dieve, šviesiai
išmarginai balandį,
lelijos žiedo gelzganą
ovalą... Duok vasarą,
tepradedą giedoti
balsai ūksmingi:
čia varlė, čia gegė,

plasnojanti
tarp purpurinių balų...

Ak skiausčiasparnių tų
kokia gausa pavidalų
išleista: ten upių žiotys,
žydinčios, ir keista
nuo besijuokiančio žmogaus:
lyg dievas koks – vaikų
paskleidžia ir numiršta...
Tegu kabliuoja griežčius
mėlynus – du obuoliai
dvi krūtys – pečių
ir kojų – moters
apvalumas...

Su vyžomis bambliai
snargliuoti te
nepaliauja vienas
kitą pešę... Tie
į vyšnius išnokusias
sulipo, tie klykia
balų vėžlį parsinešę...

Telaukia jų senatvė,
skurdas, ligos, kelionės
iš karų į karą ilgos...
Būrys lenkčių su šunimis
teskrieja ir stūgauja,
mažiausiąjį – į kubilą
įkišę verčia plaukti...

Paskui miglom juos,
Viešpatie, užtrauk,
ir vyšnios pernokusios
tenukrinta...

Šitie tegu iš rugiapjūtės
grįžta, baidyklę gelsvą
neša, te su grįžtėm
ant kaklų, mergas telaiko
už krūtų suėmę...

Nulėmęs rugpjūčio baigtį,
šuo tegu į tamsą loja...

Teslenka kukmedynais,
teužkloja naktis
visus, duok, Viešpatie,
jau atilsį, ramybę –
žemaičiams, jotvingiams
ir sėliams, rusams, totoriams,
estams, vokiečiams ir lybiams...

Demokratija, kultūra ir katalikybė

ANTANAS SAULAITIS, SJ

„Katalikų Bažnyčia Lietuvoje posovietiniais 1990–2010 metais” – kun. dr. Vidmanto Šimkūno, SJ pranešimas tarptautinėje konferencijoje birželio 9–11 d. Čikagos Loyolos universiteto Hank katalikų intelektualaus paveldo centre. Vilniaus akademinės sielovados vadovas atstovavo šešių Lietuvos mokslininkų rateliui, kuris dalyvauja trejų metų projekte kartu su kolegomis iš jėzuitų universitetų Peru, Indonezijoje ir JAV.

Konferencijos programa šiemet apėmė 32 mokslinius pranešimus, diskusijas, trijų šalių pristatymą ir bendravimą. Antraisiais programos metais susitiks geografinių sričių dalyviai ir keturi JAV atstovai. Lietuvos dalis numatyta 2011 m. gegužę Vilniuje, kiek vėliau – Antonio Ruiz de Montoya universitete Limoje ir Sanata Dharma universitete Yogyakartoje. Tai – jėzuitų universitetai, be Čikagos Loyolos universiteto, tyrimams dar vadovauja dėstytojai iš Seattlo, Fordhamo ir Santa Claros jėzuitų universitetų.

Keturiolikos mokslo šakų dėstytojai tyrinės sudėtingus ryšius tarp demokratijos ir katalikybės daugiakultūrine, tarpdalykine ir bendradarbiavimo apimtimi. 2012 m. Romoje vyks baigiamasis pasitarimas, kurio mokslinė medžiaga bei išvados pasirodys knyga, padėsiančia suprasti demokratiją, kultūrą ir katalikybę šiandiniame pasaulyje.

Lietuvos grupės vardu kun. V. Šimkūnas, talkinamas vietinio kun. A. Saulaičio, SJ, supažindino konferencijos dalyvius su šešiomis ruošiamų darbų temomis.

Lietuvos Seimo narys dr. Mantas Adomėnas svarsto katalikiškos minties poveikį, aptariant demokratiją Lietuvoje. Sovietmečiu pagrindinė moralės ir išminties atrama buvo Bažnyčia. Netrukus tradicinės vertybės viešojoje erdvėje žlugo ir liberalios demokratijos supratimas išsigalėjo. Koks Bažnyčios vaidmuo ir uždavinys Lietuvos ateities demokratijoje? Ar demokratija gali gyvuoti be dorinių vertybių ir visuomeninio solidarumo?

Vilniaus universiteto psichologijos dėstytoja ir katedros vedėja dr. Danutė Gailienė tyrinėja ilgalaikes tremties ir spaudos traumas Lietuvoje. Žmonės daug metų negalėjo apie savo patirtį kalbėti. Kuo skiriasi tikrai persekiotieji nuo eilinių gyventojų? Koks atsparumo šaltinis bei priemonės padėjo jiems su trauma susidoroti? Kokios dvasinės vertybės, įsitikinimai, tikėjimas padėjo kančioje rasti prasmę? Koks dalyvavimo bažnyčioje vaidmuo šiose patirtyse? Kaip kolektyvinė trauma paveikia visuomeninę atmintį ir šeimos ryšį su visuomene?

Kun. dr. Kęstutis Kėvalas dėsto Vytauto Didžiojo universitete. Kun. Kėvalo studija „Rinkos teologija” apžvelgs Jono Pauliaus II aptartą ekonomikos modelį pagal kūno teologiją. Iširtina laisvosios rinkos galimybė apimti bendruomeninį kūrybingumą ir žmogiškumą. Katalikiško socialinio mokymo iššūkiai tikrai ekonominei laisvei bei

Kun. Antanas Saulaitis, SJ skaito pranešimą konferencijoje.

Kun. Vidmanto Šimkūno, SJ nuotr.

demokratijai gali parodyti, kaip Evangelijos žinia įsikūnija.

„Krikščionybė Lietuvoje tarp totalitarinės patirties ir šiandienės demokratijos” – dr. Nerijos Putnaitės projektas. Švietimo viceministrė ir Vilniaus Pedagoginio universiteto etikos dėstytoja tirs demokratinės visuomenės plėtrą ir krikščionybės vaidmenį, remdamasi viešais pasisakymais, dokumentais ir žiniasklaida. Kokie iššūkiai kyla visuomenėje bei politikoje veikliams krikščionims? Kokie krikščioniški dalykai reikšmingi šiandien? Kokia krikščionijos vieta demokratinėje valstybėje?

Kun. dr. Vidmantas Šimkūnas, SJ 2008 m. baigė mokslus Innsbrucke darbu „Martyria, koinonia, diakonia ir liturgika Lietuvos Bažnyčioje Lietuvoje 1944–1990”, o dabar tirs katalikų bažnyčią Lietuvoje posovietiniais 1990–2010 dešimtmečiais. Ši studija turėtų apibūdinti šiuolaikinę Lietuvos Bažnyčios ryšį visuomenėje. Išryškėtų klaidos, pirmenybės, dinamiška tapatybė ir paveldas, kurių įtakojama, vyksta valstybės ir Bažnyčios plėtra.

Vilniaus universiteto istorijos dėstytojas dr. Arūnas Streikus trejus metus plėtos klausimus tema „Demokratija ir katalikybė XX amžiaus Lietuvoje”. Ar katalikybė ugdo demokratėjimą, ar ji atsakinga už demokratinės kultūros nesėkmę? Profesorius ištirs lietuviškos krikščionybės kilmę ir palygins padėtį su kitomis Rytų Europos bei Vakarų valstybių patirtimi.

Konferencijoje dalyvavo po du profesorius iš Indonezijos bei Peru, kurie laisvalaikio metu supažindino dalyvius su savo šalimis, o skaidrės šiek tiek apibūdino Lietuvos istoriją, kasdienybę bei iššūkius. Kadangi mokslininkai nuo ryto ligi vakaro bendravo, atsipūtė architektūrinėje kelionėje laivu Čikagos upe, kartu šventė Mišias jėzuitų namuose ir baigė programą Loyolos rektoriaus parūpinta puota, jie visi susipažino asmeniškai, pasidalijo mintimis, užmezgė ryšius, kvietė vieni kitus

pas save.

Projekto tikslas – padėti suvokti sąsajas tarp katalikybės ir demokratijos. Demokratijos srovės XX a. pabaigoje labiau stiprėja katalikiškose Rytų Europos ir Lotynų Amerikos valstybėse. Tradicinėse Vakarų demokratijose svarstomas demokratijos ir moralės sąlytis politikoje. Demokratiniai sąjūdžiai ryškėja islamiškose valstybėse, kurios visos turi katalikų mažumą. Esminiai klausimai būtų tokie: kodėl pasaulis demokratėja? Koks poveikis politikai, teisei, švietimui, ryšiams, menams, šeimai, ekonomikai, sveikatingumui? Koks poveikis moterų, vaikų ir mažumų gyvenime? Ar religija ugdo demokratiją, ar religija yra iššūkis demokratijai?

Katalikams tenka klausti: kaip tikintieji katalikai ir Bažnyčios vadovybė atsiliepia į šį pasaulinį pokytį? Kaip jėzuitų švietimo bei kitos įstaigos ir programos atsiliepia demokratinėms sąjūdžiams? Kokia jėzuitų įstaigų, programų bei rėmėjų atsakomybė demokratėjančiam pasauliui?

Loyolos universitetas užmezgęs plačius ryšius su įvairiais universitetais bei kraštais. Čia sumanyta tirti keturias skirtingas šalių rūšis keturiuose žemynuose – ilgalaikės demokratijos, besivystančias su katalikų dauguma, besivystančias su katalikų mažuma, posovietines valstybes. Dauguma mokslininkų yra vyrai ir moterys pasauliečiai, jėzuitų dėstytojų tyrime dalyvauja šeši.

Visam projektui vadovauja dr. Michaelas Schuckas iš Loyolos universiteto instituto, kuris vadinasi The Joan and Bill Hank Center for the Catholic Intellectual Heritage. Trejų metų veikla ir medžiaga pateikiama svetainėje www.loyola.edu/dccirp. Ilgainiui bus galima žiūrėti Čikagoje pateiktų 32 pranešimų filmukus.

Lietuvos židiny 2011 metais į konferenciją kvies mokslininkus, dėstytojus, studentus, veikėjus, visuomenę, kuriems rūpi demokratijos plėtra Lietuvoje ir kuriuos traukia projekto svarstomi klausimai. □

Konferencijos Loyolos universitete Čikagoje akimirka.

Kun. Vidmanto Šimkūno, SJ nuotr.

Apie Mirties kultūrą

VILIS NORMANAS

Dažniausia ir populiariausia šiandienos naujiena yra mirtis. Nė viena šiuolaikinio pasaulio diena negali be jos apsieti. Jos pilna visur – kiekviename Holivudo filme, kiekviename karštame žiniasklaidos pranešime, laikraštyje, televizijos seriale, naujienų laidose.

Mirtis, tikrąja to žodžio prasme, vartojama ir vartojama vis gausiau. O atsakymų į klausimą: kodėl? – vis dar ieškoma.

Kodėl optimizmu ir hedonizmu persunktoje vakarietiškoje visuomenėje atsirado toks milžiniškas ir beveik nesveikas poreikis vartoti su mirtimi susijusią informaciją?

Žudynių vaizdai, kaip ir bet kuri kita naujiena, pateikiami taip, kad žiūrovas galėtų mėgautis neretuotu siaubu – ir kuo labiau tai priartina-

Nepaisant gausios reakcingų opozicionierių kritikos, karai teikė neišsemiamus žiaurumo spektaklius visai Vakarų civilizacijai. Nežinia, surežisuoti ar ne kalinių kankinimai ir transgresiška Sadamo Huseino mirtis tapo karščiausiomis naujienomis ir labiausiai vartojamais įvykiais.

Mėgaudamiesi pasiekimais, vakariečiai vieną po kito ėmė sukti filmus šia tema.

Vienas iš pačių vaizdžiausių – HBO televizijos mini serialas „Žudymo karta“. Jame rodoma Irako dykvietėse važiuojanti amerikiečių šarvuočių kolona. Savo darbu besimėgaujantys kareiviai paverčiami klounais, kurie dainuoja ir linksminasi, žudydami beprasmiskai jų kelyje pasipainiojusius sukilėlius.

Bene didžiausias šio filmo kūrėjų atradimas – visiškai naujas požiūris į mirtį.

Mirtis šiame seriale tampa geistinu ir laukiamu dalyku. Kiekvienas kareivis svajoja nudėti „teroristą“, o nudėjęs nušvinta iš laimės.

Tarsi šio absurdo būtų mažai, nuolat rodomas viską filmuojantis kareivis. Kartais įterpiami kadrai, kuomet kareivis rizikuoja mirti – bet jis vis tiek nepalieka kameros.

Taip tarytum sakant: tai, kas nufilmuota, nieko jau nebedomina. Arba – geriau mirti negu nufilmuoti. Kamera tampa žymekliu, kuris žymi tai, kas išliks, tai, kas verta dėmesio. Su ja taikomasi užfiksuoti kiekvieną epizodą, kuris galėtų vėliau pamaloninti daug daugiau žmonių.

Pašaipus ir visiškai ciniškas kareivių požiūris į traiškomus žmones, pakelėse gulinčius negyvus vaikus ir bet koks mirties demitologizavimas sukuria netikėtą atmosferą – neaišku, kokiai kategorijai priskirti šį serialą – juodojo humoro ar neskoningo kičo?

Kad ir kaip būtų, jis puikiai iliustruoja mirtimi persisotintųjų žmonių poziciją: geismą patirti kažką daugiau už niekuo neypatingas mirtis.

Bene tas pats pasakojama ir šešis Oskarus nuskynusioje epopėjoje „Išminuotojų būrys“. Karas tampa narkotiku, kurio negali atsisakyti pagrindinis veikėjas. Vienintelis jo mylimas dalykas šiame pasaulyje yra susidūrimas su mirtinu pavojumi. Susiduriame su keistu reiškiniu: jeigu visuose ankstesniuose filmuose apie karą būdavo moralizuojama, kad nėra priešų ir draugų, kad karas bet kuriuo atveju yra blogis, tai šiandienos filmuose viskas apverčiama: nesvarbu, ką ir kodėl žudai, svarbu, kad žudai ir tuo mėgaujiesi.

Kategorinis imperatyvas „Mėgaukis!“ apėmė visas sritis – taip pat ir mirtį.

Dar daugiau – jeigu labai atidžiai žiūrėsime į šį vertybių apvertimą, pamatysime, kad jis yra logiškas ir anksčiau ar vėliau turėjo ateiti.

Persisotinę nuobodžia tikrove, pavargę nuo kasdinių banalybių ir surežisuotų realybės šou, televizi-

jos žiūrovai nesibodi žiūrėti vienintelio dalyko – to, kas iš tiesų tikra.

Holivudas jau seniai suprato, kad žmonės nebetiki tuo, ką jis rodo, todėl vieninteliu savo egzistencijos šiaudu laiko fantastinius filmus.

Tuo tarpu žiniasklaida suprato, kad vienintelis dalykas, kurio ji negali suklastoti, yra mirtis.

„Mirtis yra vienintelis susitikimas, neužfiksuotas jūsų darbų planavimo knygelėje“, – kažkada šaipėsi prancūzų rašytojas F. Beigbederis.

Šio vienintelio neužfiksuoto susitikimo ir laukia šiandieninis žmogus.

Visa kita galima išgalvoti ir parodyti filme, todėl mirtis lieka vieninteliu žiūrovą su tikrove jungiančiu tiltu.

S. Žižekas, kalbėdamas apie žmogaus polinkį save žaloti, išvelgia šiame akte ryškų jo norą pajusti Tikrovę, gyvybę.

Ar ne to paties trokšta ir informacijos apie mirtį vartotojai? Ar jie lygiai taip pat, kaip rankas sau pjaustantys liginiai, nesiekia mirties vartojimu suteikti savo gyvenimams kažką netikėto, nesuplanuoto, spontaniško? Kažko, kas nebūtų įtraukta į darbo planą.

J. Lacanas, kalbėdamas apie fantaziją kaip vienintelį būdą priartėti prie realybės, iškėlė idėją minti, kad arčiausiai jos mes priartėjame ne tuomet, kai esame budrūs ir manome, kad tai, ką patiriame, tikra, bet būtent sapne – kai negalvojame, kad būtent tai yra „tikra“.

Mirtis – taip pat savotiškas sapnas. Tikrovės perviršis, kurio negalime priimti kaip visiškai aiškaus fakto. Tai įtrūkis mūsų mąstyme, kuris mus trumpam išmuša iš įprastų rėmų.

Ir, reikia pastebėti, kuo mažiau gyvenime patiriame susidūrimų su tikrove, tuo karščiau trokštame „pasinerti į sapną“ vartodami mirtį.

Tarsi nujausdami šį geismą, Holivudo režisieriai pateikė puikią ateities perspektyvą filme „Nesusekamas“. Čia pamišęs žmogžudys internete tiesiogiai transliuoja savo egzekucijas ir kuo daugiau vartotojų prisijungia, tuo greičiau auka gauna galą.

Mirtis tampa paklausiausia nespėjančių gyventi žmonių preke.

Mirties kultūra – paskutinis robotais virtusių mirtingųjų pasitenkinimo lašas. Paskutinis juos dar tenkinantis įvykis. Visa kita – mirtinai nepavojinga nuobodybė. Iš anksto suplanuotas gero gyvenimo spektaklis. □

Šiuolaikiniai kariai. Kadras iš kino filmo „A komanda“.

ma, tuo didesnis susidomėjimas kyla.

Benjaminas Noysas savo knygoje „Mirties kultūra“ atkreipia dėmesį į faktą, kad po šeštajame dešimtmetyje įvykusios seksualinės revoliucijos mirtis tapo paskutiniu tabu, kurį yra pasirengusi sugriauti šiuolaikinė visuomenė.

Pasak jo, mirtis yra paskutinis uždraustas vaisius, nepasiduodantis visuotinio imperatyvo „Mėgaukis!“ valiai.

Tačiau kyla klausimas, ar tikrai nepasiduoda? Ar nėra priešingai – galbūt jau seniai vyksta mėgavimasis „paskutiniu tabu“ ir niekas to nepastebi?

Dar prieš Rugsėjo 11-ąją Holivudas buvo sukęs ne vieną dešimtį filmų apie Niujorko „žūtį“, tokių kaip „Nepriklausomybės diena“ ar „Godzila“.

Apokalipsės nuojautomis ir bendros mirties nuojautomis pasaulis alsavo dar gerokai prieš tai, kai apie tai parodė CNN.

Vaizdas šiuo atveju turėjo pasivyti jį jau numaćiusią tikrovę. Tikrovę, kuri kuriama nebe vaizdais, regimybe, bet visą pasaulį vienijančiu geismu.

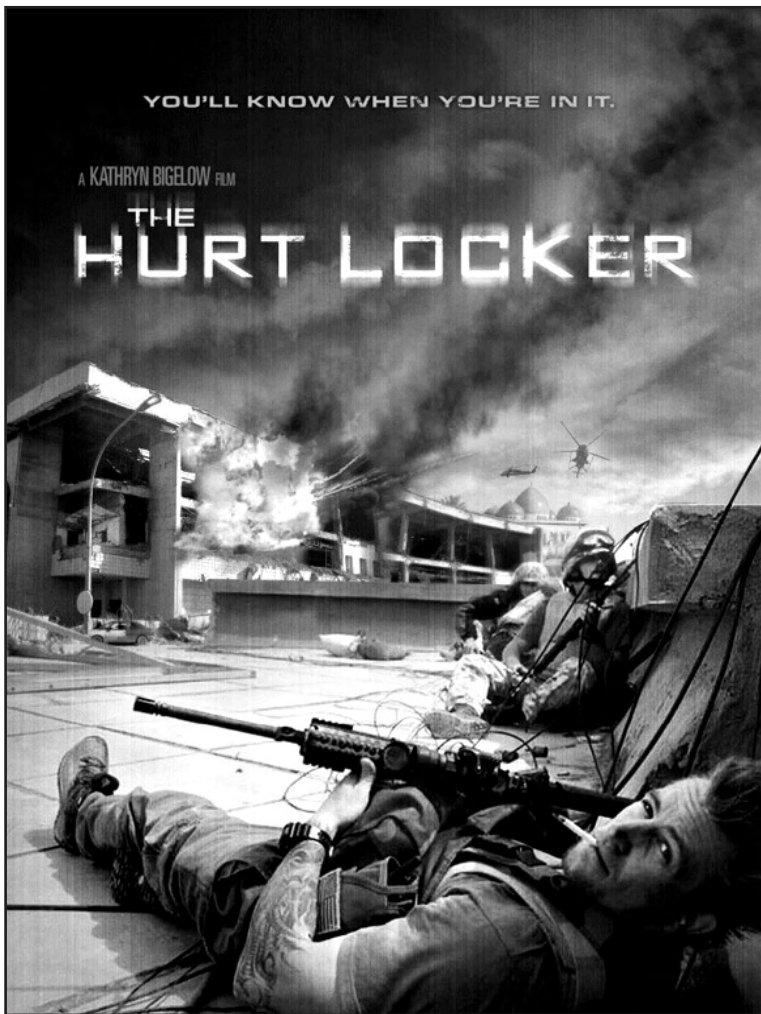
Šis visą pasaulį vienijantis geismas yra mirties geismas.

Holivudo prodiuseriai aibėje apokaliptinių filmų nuolat kartojo tą patį scenarijų – pasaulio pabaigos akimirką visi tampa broliais ir seserimis. Pamiřtama bet kokia buvusi neapykanta. Visuotinė mirtis įgauna visuotinės meilės simbolį.

Po Rugsėjo 11-osios katastrofos, JAV, kaip ir buvo galima tikėtis, pradėjo karo veiksmus prieš Afganistaną, o vėliau Iraką.

Noamas Chomskis pastebėjo, kad pradėdama šiuos karus, Amerika pasirinko iřties stublinančią poziciją – kovotojos už humanizmą ir taiką pasaulyje.

Karas ir skerdynės tapo tos pačios „humanizmo“ kultūros, kuri visuomet kovojo prieš karą, dalimi.

Lietuviškos patarlės niekada nesensta

ONA ALIŠYTĖ–ŠULAITIENĖ

„Gera patarlė amžinai jauna”

Lietuvių liaudies patarlė

Tautosaka – tai kolektyvinė liaudies kūryba, kuri, kitaip nei profesionalioji, kuriama, atliekama ir perduodama iš kartos į kartą visų pirma gyvu žodžiu. Šiandieną ji gyvuoja jau kaip savarankiška ir savita meno rūšis, kurios vertybėmis didžiuojasi ne viena tauta, tarp jų ir Lietuva, turinti gausią ir įvairią tautosaką. Lietuviai nuo seno labai mėgo kurti ir sekti pasakas, legendas, padavimus, yra prikūrę daugybę dainų, dainuojamų įvairiausiomis progomis. Šitoje etnografinėje dirvoje labai ryškiai atsiskleidė mūsų tautos išmintis, psichologinis pastabumas, humoro jausmas ir ilgametė gyvenimo patirtis, sukaupia vertinant sudėtingus žmonių bendravimo klausimus, keliant visuomenės padarumo, moralės, gėrio ir blogio suvokimo problemas. Į visus šiuos bei daugybę kitų klausimų mūsų tautosaka atsako gražiais, taikliais, visada gražios didaktikos kupinai pavyzdžiais, kurių reikšmę tautos istorijoje sunku būtų pervertinti. Priminsiu, kad nelengvais svetimųjų jungo Lietuvoje laikais tautosaka palaikė ir išsaugojo lietuvišką kūrybinę mintį ir, be abejo, buvo ta pradinė mokykla, kurioje jaunoji lietuvių karta jau nuo lopšio pasakomis, lopšinėmis, dainomis gaudavo pirmuosius muzikinių intonacijų, pagarbos tėvams, patriotiškumo, meilės gimtajam kraštui, tautinės savigarbos ir pasididžiavimo, humoro, gėrio ir blogio vertinimo pradus, kurie vėliau turėjo didelę įtaką formuojant lietuvių įvaizdį, jo charakterio ir elgesio tautinį savitumą.

Patarlė – tai trumpas, nusistovėjęs išbaigtos minties posakis, kuriuo susumuojama tai, kas daugelio pastebėta ir pripažinta, kuriuo glaustai reiškiamas tam tikra apibendrinta, perkeltine reikšme gyvenimo išmintis, kokio nors poelgio sprendimas, jo įvertinimas ir atitinkama, pamokomo turinio išvada. Patarlėmis lakoniškai ir taikliai, neretai su lengva pašaipa bei geranorišku kiek pasodrintu humoru pasakomos gilios, sudėtingos tiesos, o kartais net jos pačios tampa tų tiesų išraiškos objektu, pvz.: „Iš senų patarlių išeina daug naudos” (Labanoras), „Sena patarlė amžinai nepasens” (Imbradas). Manoma, jog patarlės dėl savo lakoniškumo nėra kolektyvinės kūrybos rezultatas, kad kiekviena jų turėjo savo konkretų autorių ir buvo sukurta tam tikru laiku, tam tikromis sąlygomis ir tam tikroje vietoje. Dažnai patarlės atsiranda stichiškai, kai kokį nors vaizdingą posakį daugelis ima vartoti ir paplinta įvairiausi variantai. Išreikšdamos visiems bendras mintis, jos gyvuoja ilgis amžius, nors kai kurios ir išnyksta, pasikeitus socialinei ar istorinei padėčiai, pvz., šiandieną jau apmirę baudžiavos feodalinio meto patarlės („Ponas – ne brolis”, „Kur dvaras, ten ašaros”). Nebevartojamos ir tos patarlės, kuriose minimi seni, jau užmiršti istoriniai ar buitiniai įvykiai ir jų dalyviai (jų nėra daug): „Baisiau už kryžioką nė velnias nemauroja”, „Švedai palei Rygą gavo špygą”, „Dar kavokis kaip nuo švedų”, „Greitas kaip Darbėnų viršaitis į karčemą”, „Barasi kaip Rutkiškės bajorai su klebonu”, „Suiro kaip Ukmergės pilis”. Tačiau daugelis patarlių aptaria nesenstančias tiesas, jose kalbama apie žmogų („Meška ima jėga, žmogus – protu”), šeimą („Nesigailėk anksti kėlės ir jaunas vedęs”), savitarpio pagalbą („Ranka ranką mazgoja, koja koją kilnoja”), bendravimo normas („Kito

negeisk, savo neapleisk”), darbo sumanumą („Gera audėja ir tvoroje išaudžia”), susigaudymą gyvenime („Moki žodį – žinai kelią”) ir t. t. Neretai minties įtaigai sustiprinti patarlėse naudojama alegorija („Obuoliai obelį seka”) bei rimuota poetinė kalba („Vieni dygsta, kiti nyksta”, „Nieks to nematė, kad šuo mylėtų katę”).

Patarlių, kaip ir visos tautosakos, nevaržo jokios sienos, jos keliauja iš tautos į tautą, prisitaikydamos prie naujų sąlygų ir kartais labai sunku nustatyti, kuria kalba kuri patarlė buvo pradėta vartoti. Plačiai Lietuvoje žinoma „Juokiasi puodas, kad katilas juodas” aptinkama ir pas latvius, baltarusius, lenkus, vokiečius, čekus, olandus, prancūzus, anglus, taigi ji jau yra tapusi nesenstančia klasika. Reikia manyti, kad tokių „skolinių” (o gal ir atitikmenų?) galime rasti ne vieną, tačiau per ilgą laiką visi jie sėkmingai įsiliejo į mūsų tautosaką, kurioje, žinoma, labai daug yra ir savų, tautinių patarlių. Kai kurios išsiskiria tuo, kad kitų tautų žmonėms yra nelabai aiškios (pvz., tik lietuviui suprantama „Kas bus, kas nebus, o žemaitis neprazus”, kuri Lietuvoje ir šiandien labai populiari). Tiesa, pasitaiko ir tokių, kurių prasmė ir

Vytautas Ignas. Žemaitija.

Ne tas ponas, kurio gražus žiponas.

Uždainavo silkės balsu (Joniškis, 1930 m.)

Dorą pažinsi iš darbų, kvailą – iš kalbų (Druskininkai).

Skrido kaip sakalas, tūpė kaip vabalas.

Koks ponas, toks ir žiponas (Suvalkų gub., 1894 m.).

Pats mokytis nenorėjo, bet kitus mokė.

Aukšti tavo namai, kaip Veliuonos pilis (1867 m.).

Kas ožiu gimė, tas lakštingala nečiulbės (Paberžė).

Nori žmogų išbandyti – duok jam valdžią.

Amerikos pinigais už ledą slidesnis (Raseiniai, 1934 m.).

Nedarysi kvailysčių ir juokų – nepelnysi ir griekų (Marijampolė).

Liežuvis be peilio papjauna.

Už litą eitų kad ir į peklą (Vilkaviškis, 1932 m.).

Dažnai rudine apsvilkusi vaikšto tikra išmintis.

Seiman pakliuvęs, pilvą vos paneš (Joniškis, 1930 m.).

Seimo pažadais sotus nebūsi (Alytus, 1928 m.).

Seimo ponai varnas gauda (Joniškis, 1930 m.).

Kai seimas susėda, visus pinigus suėda (1928 m.).

Meluoja kaip seimo atstovas (1928 m.).

šiandieniniam lietuviui jau nelabai aiški ir suprantama: „Iškriko kaip Grigo bitės”, „Ir dumia kaip ragana į Šatrijos kalną”, „Tilžė – pinigų milžė”, „Groja kaip Labanoro dūda”, „Ką ten taip ilgai dirbi kaip švedas ties Ryga”. Tačiau savos, lietuviškos patarlės visų pirma turi didelę etnografinę vertę, nes iš jų galima sužinoti ne tik apie įvairius mūsų krašto vietovių papročius, buitį, gyvenimo būdą bei kalbos skambesio ypatybes, – jose atsispindėjo ir tas sudėtingas istorinis laikotarpis, kuriame jos buvo sukurtos ir vartojamos.

Patarlių žodynas, jų frazeologija visada pasižymi lakoniškumu, glaustumu, mintys reiškiamos aiškiai, trumpai, taikliai ir vaizdžiai. Dar gilioje senovėje žymus graikų istorikas ir moralistas Plutarchas yra pasakęs: „Kalbos jėga – sugebėjimas nedaugeliu žodžių daug pasakyti.” Šie jo žodžiai labai tinka ir mūsų patarlėms. Geroje patarlėje nėra nereikalingų žodžių, su pagrindine mintimi nesusijusių samprotavimų, laikas jas nušlifavo iki literatūrinio blizgesio, todėl laiku ir vietoje pavartota patarlė yra tarsi kalbos druska, kurios ir nedidelis kiekis turtina kalbą, paryškina minties gilumą, suteikia jai vaizdingumo ir taiklų, spalvingą apibendrinimą. Patarlėse nesistengiama plačiau vaizduoti kokių nors įvykių, faktų ar reiškių, jos – tai taiklūs, lakoniški posakiai, kurie vienus nuramina ir paguodžia, kitus – sulaiko ar perspėja nuo blogio, moko, kaip gyvenime reikia ar nereikia elgtis. Patarlėmis būdinga ir tai, kad jose įvairuoja kartais visiškai netikėti palyginimai bei sugretinimai, keliamos prieštaringos, dviprasmiškos mintys: tos pačios patarlės žodžius kiek pakeitus, jos didaktika visai kita. Pvz., sena, visiems žinoma patarlė „Meluosi – netoli važiuosi”. Mūsų moralinio nuosmukio dienomis gali virsti į „Meluosi – šiandieną toli važiuosi”. Patarlių žodyne randame ir vieną kitą šiuolaikinėje lietuvių kalboje nevartojamą žodį (archaizmą ar barbarizmą), kurie tačiau jau yra įaugę į jų meninį audinį, teikdami posakiams etnografinio savitumo, atskleidami vaizdingos ir sodrios liaudiškos kalbos grožį, jos išminties „deimančiukus”.

Teigiama, kad pati pirmoji istorijoje užrašyta patarlė buvo anglų „Viskas gerai, kas gerai baigiasi”, datuojama apie 1300 metus. Pirmoji lietuviškai paskelbta patarlė „Dievas davė dantis, duos ir duonos”, kuri, beje, yra skolinys iš sanskrito, Bostono enciklopedijoje datuojama 1625 m., tačiau ši data neteisinga: jau J. Bretkūno (1536–1602) „Postilės” antrame tome, išspausdintame 1591 m. Karaliaučiuje, randame „Diewas dawė dantis, Diewas dus ir duna”. Taigi, kaip matome, rašytinių mūsų patarlių istorija prasidėjo su pirmaisiais lietuviškais raštais, pasirodžiusiais 16 a. pabaigoje – 17 a. pradžioje. Viena kita jų, be paminėto Bretkūno, pateko į M. Daukšos (1527–1613), K. Sirvydo (1578–1631) veikalus, kai į tautosaką buvo pradėta žiūrėti kaip į etnografinę vertybę. Tačiau didžiausia spausdintų patarlių dalis (apie 1500 tekstų) pasirodė XVII–XVIII a. Mažajoje Lietuvoje, kurioje dėl palankesnių kultūros raidai sąlygų lietuviškoji raštija reikėsi smarkiau ir įvairiau nei Didžiojoje Lietuvoje. Galima teigti, kad nuo čia išspausdintų pirmųjų patarlių ir prasidėjo lietuviškos tautosakos rinkimo ir užrašymo istorija. Žymūs Mažosios Lietuvos mokslininkai, lietuvių kalbos tyrinėtojai (daugelis jų buvo vokiečių katalikų ar protestantų evangelikų dvasininkai) D. Kleinas (1609–1666), J. Kuncmanas (1707–1755), A. Krauzė, T. Šulcas (1629–1673), F. ir M. Pretorijus (1631–1707), T. Lepneris (1633–1691), P. Ruigys (1675–1749), J. Brodovskis (1692–1744), G. Ostermejeris (1716–1800), G. Milkus (1736–1806) ir kt. savo lietuviškose gramatikose, žodynuose, kalbos tyrinėjimuose ir įdomybėse įrašė ne vieną iki šiol vartojamą patarlę: „Koks numirims, toks ir pakasims” (1653), „Svetimą skūrą ne-

Nukelta į 8 psl.

Nežinomi juodieji mūsų tautos puslapiai

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

Nusikaltimas yra viena pagrindinių Baudžiamosios teisės sąvokų, o taip pat ir kasdienėje kalboje vartojamas terminas, siejamas su kalte, atsakomybe. Teisės požiūriu nusikaltimas yra veika, numatyta baudžiamajame įstatyme, už kurios padarymą gresia baudžiamosios teisinės priemonės.

Ne paslaptis, kad Lietuvai atgavus nepriklausomybę, padidėjo ne tik laisvės ir demokratijos proveržių, bet ir nusikaltimų. Mūsų tautiečiai suspėjo pasižymėti savo „veikla“ ne vien Tėvynėje, bet ir toli už jos ribų – Jungtinėse Amerikos Valstijose, Ispanijoje, Anglijoje bei Airijoje. Tačiau nusikaltimų netrūko ir tarpukario Lietuvoje. Primiršti – o gal ir nežinomi – anuometiniai įvykiai vaizdžiai aprašyti dviejose neseniai Vilniuje išleistose knygose – *Bernardo Gailiaus Nusikaltimai „prie Smetonos“: Rezonansinių tarpukario Lietuvos baudžiamųjų bylų studija* („Aidų“ leidykla) bei Prano ir Valdo Sasnauskų *Didžiausi skandalai Lietuvoje 1918–1940* (leidykla „Eugrimas“).

Gal jie iš tikrųjų buvo patriotai?

Knygos *Nusikaltimai „prie Smetonos“: Rezonansinių tarpukario Lietuvos baudžiamųjų bylų studija* autorius Bernardas Gailius pripažįsta, jog jis myli tarpukario (žinau, dažnam išeiviui šis žodis nepriimtinas, tačiau privalome gerbti autorių, taip pavadinusį savo veikalą, o juolab Lietuvių kalbos komisiją, įteisinusią šį žodį – R. M. L. pasta) Lietuvą. Jam ji labai artima ir kartu labai tolima. Artima visų pirma savo kasdienybė, buitimi, lengvai atpažįstamais vardais – Nivea, Ford, Electrolux, Coca-cola ar Gillette. Gailius įsivaizduoja, kad jo prototipas tarpukariu gyveno labai panašiai, kaip šiandien Lietuvoje jis pats! Esminiai kasdienybės skirtumai Bernardui tėra tik itin lengvai prieinamos kelionės oru bei kompiuterinės ir ryšių technologijos.

Ir vis dėlto, anot knygos autoriaus, toks daiktaiškai artimas pasaulis labai smarkiai skyrėsi nuo mūsų dvasiškai, kultūriškai, filosofškai. Banalu čia kalbėti apie pasaulinę ekonominę krizę ir vėlesnį pakilimą, gamtos mokslų klestėjimą, radikalius meninius ieškojimus ar totalitarinius sąjūdžius, tapusius galingais režimais. Tai visi žino. Kur kas rečiau atkreipiamas dėmesys į tai, kad tarpukariu kasdieninis viešasis ir net asmeninis bendravimas buvo visai kitoks nei šiandien. Žmonių santykiuose būta daugiau dramatiškumo ir patoso. Šiais laikais skaitomi tarpukario asmenybių laišakai, prisipažinimai ar atsiminimai skamba kažkaip... kvailai. Štai kaip, pavyzdžiui, vienas aferistas trečiojo dešimtmečio pradžioje rašė savo bendrininkui: „Taip, Andriuk, Atstovybė Rusuose – alfa ir omega mūsų ištvermės ir Lietuvos nepriklausomybės ir užtat reikia padėti jai tvirtą pamatą. Pagalvokite gerai, tai nelengva užduotis; ydos skaudžiai atsiliepia visiems, ir kad jas nors kiek sumažinti, dirbsiu kiek galėdamas, kiek leidžia man sąlygos. Būkite tikri.“

Šiandien skaitome tai su ironiška šypsena. Mūsų įpročiai visai kitokie. Dažniausiai, bent viešai, viską vertiname su cinišku humoru. Antrasis pasaulinis karas ir Šaltasis karas

atėmė iš mūsų bet kokią pasitikėjimą žmonėmis. Įpratome manyti, kad niekas nesako to, ką galvoja, visi kalba ir veikia tik gerai apskaičiavę ir siekdami labai konkrečios naudos sau. „Idėjinis...“ – ironiškai tarstelime, kai atsiranda koks kvailelis, nesuprantantis, kad už visko visada slypi pinigai. Ko gero, pasimokėme ir pamatėme, prie ko gali privesti idėjos, todėl dabar instinktyviai vengiame turėti su jomis ką nors bendra. Tarpukariu žmonės buvo kitokie. Jeigu mes „idėjinius“ jausmus reiškiamo nebent kruopščiai suvynioję juos į humoro apvalkalą, idant atrodytume pakankamai praktiški ir kartu šiuolaikiški, tai anuomet madinga ir derama buvo pabrėžti savo idėjiškumą ir atsidėjimą kokiam kilniam tikslui. Tai, kaip darė cituoto laiško autorius.

Intriguojanti istorija, kurios dalyvis jis buvo – „Sacharino byla“, – kaip tik ir yra apie tikrą ir tariamą „idėjiškumą“. Ir apie siaurą ribą tarp jų. Kontrabanda, į kurią 1921 m. įsivėlė ministras, istorija apie tai, kaip turtuoliai užsidirba savo pirmuosius milijonus – visa tai slypi „Sacharino byloje“. Tai daugiasluoksnis ir nepaprastai įdomus epizodas iš tarpukario Lietuvos gyvenimo, kuriame gausu ir šiandieniniam skaitytojui pažįstamų dalykų.

To meto Lietuvoje padėtis, kai žmonių žodžiai smarkiai skyrėsi nuo veiksmų, nebuvo savaime suprantama. Mes galime tik spėlioti – rimtai tokie žmonės kalbėjo ar ne? Ar gali patriotizmas derėti su kontrabanda, ar jie vienas kitam prieštarauja? Šiandien irgi nutinka, kad žmonės dangsto nusikaltimus tariamu darbu valstybei. Bet tai cinizmas, kurį lengvai atpažįstame ir taip pat ciniškai išjuokiame. Tarpukario sukčius „perkšti“ sunkiau. Kartais atrodo, jog jie iš tikrųjų buvo patriotai ir kad cinizmas nebuvo būtinas ano meto nusikaltėlių bruožas...

Nuo nekalto dailininko iki pasų aferos bylos

Gal kam nors pasirodys keista, jog Bernardas Gailius mylimą epochą nusprendė aprašyti būtent taip – pasakodamas apie juodžiausius to meto žmonių darbus. Šį pasirinkimą vargu ar galima laikyti sąmoningu. Čia atsiskleidžia autoriaus potraukis detektyvams. Gyvenime nutinka tokių istorijų, kokių niekaip neišgalvotum. Taip ir pradėjo jis kapstyti po tarpukario Lietuvos paslaptis. Kita vertus, teisininkai žino, jog baudžiamasis kodeksas – visuomenės veidrodys. Ir ne tik ta prasme, kad apie visuomenę daug pasako tai, ką ji laiko nusikaltimu. Konkrečios pikto darbų istorijos – taip pat žmonių atspindys. Gal pats nusikaltimas sociologiniu požiūriu yra kraštutinis poelgis, bet aplinkybės, kurioms susiklosčius jis vykdomas, dažnai būna dėsningos. Todėl istorinis nusikaltimų tyrimas yra tarsi žvilgsnis į visuomenę ir valstybę kitu kampu – „iš apačios“.

Tai gali priminti paauglišką stypsojimą po laiptais, ir tokia asociacija neatsitiktinė. Kapstantis po nemalonus nusikaltimų istorijas iš tikrųjų pavyksta pamatyti tai, kas slepiama. Kad ir po

„Kooperatyvo“ konkurentai. 1925 m. vasarį Panevėžyje sulaukyti dokumentų klastotojai: Fainas Šapiro, Dovydas Flinavičius ir Leiretis Klionskis.

Policos platinto plakato, skelbiančio apie Rickaus paiešką ir atlyginimą už informaciją, pavyzdys. 1933 m.

Stepas Rickus, Šiaulių kriminalinės policijos sulaikytas už dviračių vagystes. 1927 m.

tokiu tautišku sijonu, kaip ant saldinių „Lietuvaitė“ dėžutės. Išaiškėja tai, kas ne tik likdavo neužfiksuota dokumentuose, bet ir nelabai norima pripažinti atsiminimuose. Kaip tai nutiko su iškilu dailininku Adomu Varnu, taip sunkiai besitaisyti su savo draugu, Lietuvos Pašto valdybos direktoriaus Adolfo Sruogos nesąžiningumu. 1932 m. rudenį Valstybės kontrolierius gavo anoniminį pranešimą, kad slapta spausdinami ir platinami Lietuvos pašto ženklai. Atlikus reviziją, buvo nustatyta, kad Pašto valdybos sandėlyje yra per daug 1923 m. pirmosios naujos valiutos standartinių ženklų laidos trijų ir penkių litų nominalo ženklų. Kartu buvo konstatuotas kitų nominalų ženklų trūkumas. Dailininkui Varnui atlikus trijų ir penkių litų vertės ženklų ekspertizę paaiškėjo, kad dalis jų yra padirbti. Apklausus liudininkus paaiškėjo, kad už sandėlį buvo atsakingas tik Adolfas Sruoga. Be to, paaiškėjo, kad Sruoga su kitais pašto pareigūnais neteisėtai prekiaavo ženklais. Ši pašto ženklų byla – unikalūs atvejai. Nusikaltimas buvo išaiškintas tik po dešimties metų, ir tai byloja apie tam tikrus nusikaltėlių gabumus.

Dar geresnis tokio žvilgsnio „iš apačios“ pavyzdys – „Pasų aferos byla“, atskleidžianti bene plačiausią valstybinių ir socialinių problemų spektrą. Visų pirma – intrigomis ir miglotais darbais verdantį Vidaus reikalų ministerijos gyvenimą. Greta to – emigraciją, kuri nėra tik mūsų laikų bėda. Ir pagaliau – lietuvių ir žydų santykių subtilybės. Iš pažiūros keista ir paslaptis dokumentų klastojimo istorija leidžia pajusti šios tautinės mažumos padėtis

Lietuviškos patarlės niekada nesensta

Atkelta iš 6 psl.

skaudu rėžyti” (17 a.), „Veljuos numirštąs, ne-
kaip ubagaujas” (1673), „Ilgą iešmą bedrožiant
šuo kepsnį pagaus” (apie 1675), „Kur šuo laka, čia
ir loja” (1744), „Kvailas kaip vokietis” (1698),
„Devintas vanduo nuo kisieliaus” (1745), „Kai
duktelė suskato, ir močiutė suprato” (1745),
„Liepto galą priejo” (1745), „Dieve duok mažu
gimt, didžiu augt” (1791), „Koks pons, toks ir pa-
dons” (1791) (padons – prekė), „Atitiko kablys ko-
tą” (1800), „Yra, ale ir byra”, „Užsigeidė snaigalą
paragaut” (snaigalas – snaigė), „Ne savo jojęs ir
klane nusėsi”, „Ne taip ropė kepa kaip subinei
reikia” ir kt. Paminėtinas J. A. von Brandas
(1647–1691) – diplomatas ir kraštotyrininkas, ku-
rio jau po mirties, 1702 metais, išėjusiame stam-
biame veikale „Kelionės per Prūsiją, Kuršą... etc.”
greta keleto kelionės metu padarytų tautosakos už-
rašymų pirmą kartą buvo išspausdintos ir lietu-
viškos dainos tekstas (originalus veikalo pavadinimas – „Reysen durch die Preussen, Churland etc.”).

Šie pirmieji lietuvių patarlių užrašymai ir
spausdinimai yra seniausi mūsų gyvosios kalbos, o
taip pat ir smulkiosios tautosakos rašytiniai pa-
minklai, kurie iki šiol turi didelę istorinę bei etno-
grafinę vertę. Su laiku jų vis daugiau buvo skel-
biama įvairiuose kalbiniuose darbuose ir Didžiojoje
Lietuvoje (pvz., K. Nezabitausio 1824 metais
išleistame elementoriuje „Skaytima diel mažu waj-
ku”), o 1840 m. Liudvikas Jucevičius (1813–1846)

Vilniuje pirmą kartą lietuvių-lenkų kalbomis iš-
leido 44 patarles atskiru leidiniu. Po jo 1842 m. S.
Daukantas savo „Abeciela lijtuiwui” pateikė apie
300 patarlių, 1867 m. M. Valančius išspausdino
stambų leidinį „Patarles Zemajczui”, kuriame su-
dėjo net 1 300 tekstų, ir t. t. Nuo 1850 m. daug pa-
tarlių savo kalendoriuose spausdino L. Ivinskis,
1857 m. kalbininkas A. Šleicheris M. Lietuvoje pa-
skelbė stambų savo ir kitų kalbininkų užrašytų
patarlių rinkinį, 1893 metais keletą jų lenkų laik-
raštyje „Wisla” paskelbė Kybartas, o 1894–1895
m. didelis pluoštas patarlių pasirodė ir Amerikos
lietuvių laikraštyje „Vienybė lietuvninkų”. Taip
mūsų smulkioji tautosaka išplito ne tik Lietuvoje,
bet ir už jos ribų. XIX a. pabaigoje įvairiose publi-
kacijose bei rankraščiuose susikaupė apie 10 000
patarlių ir priežodžių. Po 1904 metų, atgavus spau-
dą, daugelis mūsų žymių tautosakos rinkėjų ir ty-
rinėtojų (be aukščiau paminėtų) – A. Baranausko,
K. Maciaus, A. Fromo-Gužučio, P. Šalčiaus, J. Son-
decko, M. Slančiausko ir kt. – rankraščiai suplau-
kė į J. Basanavičiaus įkurtą Lietuvių mokslo drau-
gijos archyvą, kur jie buvo tvarkomi ir toliau spaus-
dinami bei papildomi naujais užrašymais (daug-
iausia patarlių surinkta XX a., kai iš esmės su-
siformavo lietuvių bendrinė kalba ir rašyba), į šį
darbą įtraukiant naujus rinkėjus. Tarp jų buvo ir
daug mūsų kultūrai nusipelnusių žymių veikėjų.
Profesorius V. Krėvė-Mickevičius (1882–1954), su-
rinkęs ir 1934 m. išleidęs rinkinį „Patarlės ir prie-
žodžiai”, jo įžangoje rašo: „Lietuviškas patarles

pradėjau rinkti dar 1906 metais ir nesilioviau rin-
kęs iki paskutiniųjų metų. Mano paties jų surink-
ta apie 30 000. Manau, neverta laikyti tokį lobį
paslėptą archyvuose.” O žymus mūsų tautosakos
rinkėjas Jurgis Dovydaitis (1907–2001) tarsi pa-
pildo profesoriaus žodžius: „Pažinkime savo kraš-
tą! Pažinkime visa tai, kas verčia mus lietuviais
vadintis.”

Iki mūsų dienų išleista nemažai patarlių rin-
kinių, patarles savo darbuose tyrinėjo J. Balys, J.
Lebedys, K. Grigas, A. Jonynas, D. Sauka ir kt. (jų
darbais ir aš daug pasinaudojau, rašydama šį
straipsnį). Vilniaus Lietuvių literatūros ir tauto-
sakos institutas, kurio rankraštyne yra surinkta
apie 200 000 užrašytų patarlių (pradedant nuo se-
niausiuose lietuviškuose raštuose randamų pa-
vienių įrašų ir baigiant naujaisiais rinkiniais),
2000 metais pradėjo leisti kapitalinį 50 tomų lei-
dinį „Lietuvių patarlės ir priežodžiai” (šiuo metu
jau išleisti 2 stambūs tomai). Tai, be abejo, di-
džiausias paminklas mūsų smulkiajai tautosakai
ir pačio populiariausio jos žanro – patarlės – pel-
nytas įvertinimas bei pripažinimas.

Patarlės visada buvo mūsų tautos gyvenimo
atspindys, jomis ir šiandieną lietuviai atsiliepia į
visus naujausius įvykius bei aktualijas Lietuvoje,
pasinaudodami patarlėmis kaip greita ir taiklia vi-
suomeninių reiškinių vertinimo priemone. Taigi,
iki šiol nepraradusios savo reikšmės ir aktualumo,
patarlės, kaip visada, žengia koja kojon su gyveni-
mu, naujais pavyzdžiais pastoviai papildydamos mū-
sų smulkiąją tautosaką ir šis kūrybinis procesas,
be abejo, vyks tol, kol lietuviams bus brangi tau-
tosaka – mūsų tautos veidas, siela ir turtas. □

Nežinomi juodieji mūsų tautos puslapiai

Atkelta iš 7 psl.

ir pasaulėžiūros specifiką, kurią pražiūri abu pag-
rindiniai tarpusavyje besigrumiantys stereotipai:
„visi lietuviai – antisemitai” ir „kaip mes drau-
giškai gyvenome”.

Knygos *Nusikaltimai „prie Smetonos”* auto-
rius teigia, kad nors veikalo paastraštėje nurody-
ta, kad tai „studija”, pats Bernardas linkęs šią
knygą suvokti kaip kolekciją – neturinčią pabai-
gos, bet ja gali pasigirti bičiuliams, kai jau jautiesi
surinkęs pakankamą eksponatų kiekį. Gailius juos
ir toliau rinksias. Iš šios knygos skaitytojų jis tiki-
si dviejų dalykų – smalsumo ir jautrumo keistai,
kartais klastingai, godžiai ir žiauriai, bet visada
įdomiai žmogiškajai prigimčiai.

Istorija tokia, kokia yra

Kiek kitokį požiūrį į anuometinius įvykius
Lietuvoje galime užtikti tėvo ir sūnaus – Prano ir
Valdo Sasnauskų – knygoje *Didžiausi skandalai
Lietuvoje 1918–1940*. Šios knygos puslapiuose,
kaip ir Gailiaus studijoje, surinkta tik dalis skan-
dalingų istorijų, kuriose dalyvavo įvairiausi vei-
kėjai. Sasnauskai pamėgino pakelti praeities
skraistės kampelį ir pažvelgti į tuos įvykius be di-
desnių emocijų ar išankstinio pasmerkimo. Pasi-
rodė, kad kai kurie įvykiai prašyte prašosi visai ki-

to įvertinimo. Tai pasakytina apie prelatą Kon-
stantiną Olšauską, generolą Petrą Kubiliūną, 1926
metų sukilimą bei kitus įvykius. Verta dėmesio ir

Autentiško pašto ženklų nuotrauka
iš baudžiamosios bylos.

Klaipėdos byla, parodanti, kaip maža Lietuvos val-
stybė nepabijojė teisiškai susiremti su galinga ir
pavojinga kaimyne Vokietija.

Knygoje yra kelios apybraižos apie dideles fi-
nansines aferas: „Milijonų kolekcionierius” (apie
Lietuvos pašto valdybos direktoriaus Adolfo Sruo-
gos pašto ženklų bylą), „Afera Lietuvos banke”
(1928 m. fiktyvi „Naujosios statybos” bendrovė
suklastotais čekiais pasivogė net 193 000 litų),
„Tamsioji akcinės bendrovės pusė” (1936 m. gar-
sioji „Maisto” byla). Pasirodo, ir prie Smetonos
netrūko išradinių sukčių. O labiau įsigi-
linęs įsitikini, kad tie sukčiai panašūs į
dabartinius, tik dabartiniai dar įžulesni,
geriau įvaldę sukčiavimo meną.

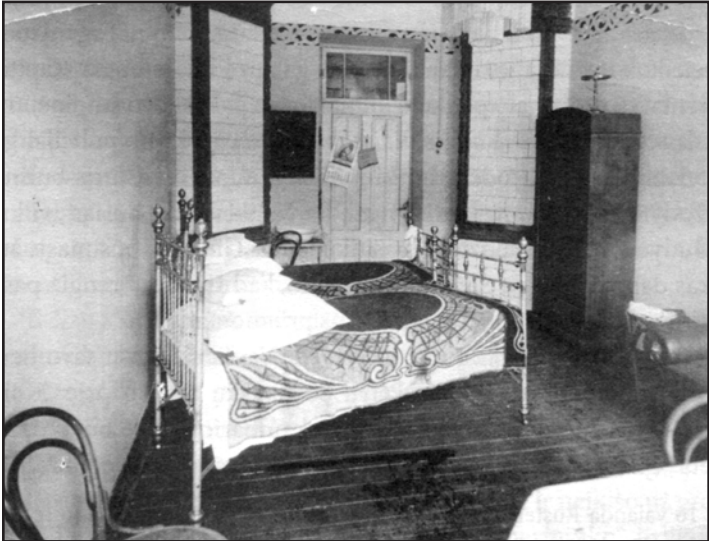
Sasnauskai pateikia skaitytojams ir
keletą apybraižų apie politikus, pasuku-
sius išdavystės keliu. Nenuostabu, kad
Lietuvoje nuo 1918 iki 1940 buvo su-
rengta net 17 sukilimų. Tokį skaičių 1939
m. gegužės 23 d. rašte Lietuvos Respub-
likos prezidentui ir Ministrui pirminin-
kui nurodė Saugumo departamento di-
rektorius Augustinas Povilaitis. Apie tai
– skyrius „Avantiūros ir Didysis avan-
tiūristas”.

Pikantiškai papasakota ir viena tra-
giška meilės istorija 1927 m. Palangoje.
Jos pagrindiniai veikėjai – JAV versli-
ninkas bostonietis Jonas Romanas-Ra-

manauskas, jo neištikima žmona Marija Romanie-
nė ir jos meilužis gydytojas Jonas Brundza. Apie
Marijos ir Brundzos romaną žinojo ne tik pajūrio
kurortas, bet ir visas Kaunas. Sužinojęs apie žmo-
nos ir gydytojo meilę, Romanas užsidegė mirtina
neapykanta. Marija pareiškė vyrui, jog skiriasi.
Šis nesutiko, įsigijo du pistoletus ir pradėjo sekti
gydytoją. Romanui pavyko – šovė Brundzai į nu-
garą. Brundza iškart žuvo. Lietuvos kariuomenės
teismas nuteisė Romaną už žmogžudystę šeše-
riems metams sunkių darbų kalėjimo. Po kele-
rių metų jam buvo suteikta amnestija ir sugrįžo į JAV.

Ta pati, tačiau visiškai kita Lietuva

Gailiaus knyga – 191 puslapių, o Sasnauskų –
205 puslapių. Įdomu, kad, išskyrus Sruogos pašto
ženklų bylą, temos šiose dviejose knygose nesikar-
toja. Reiškia, nusikaltimų tuometinėje Lietuvoje
tikrai netrūko. Tiesa, *Nusikaltimai „prie Smeto-
nos”* kiek sausesnė, akademiškesnė. Joje gausu ar-
chyvinių nuorodų. Itin didelis knygos privalumas
– istorinės, niekur neskeltos nuotraukos. Sas-
nauskų *Didžiausi skandalai Lietuvoje 1918–1940*
parašyta populiariu stiliumi, tarsi tai būtų detek-
tyvinis romanas, o ne mokslinis veikalas. Šios
knygos patrauklumas – jos tekstas atspausdintas
didesniu šriftu (Amerikoje tokios knygas vadi-
namos „large print books”). Rinkodaros prasme –
tai protingas „Eugrimo” leidyklos sprendimas: iš
tikrųjų Sasnauskų knyga pirmiausia turėtų su-
dominti vyresniosios kartos žmones, dar menan-
čius anuometinį gyvenimą. Deja, *Didžiausius
skandalus Lietuvoje* puošia ne autentiškos nuo-
traukos, o dailininko Vladimiro Beresniovo pieši-
niai, kurie suteikia knygai daugiau bulvariškumo.
Rekomenduojama įsigyti abidvi knygas, nes ir
viena, ir kita spalvingai atskleidžia anuometinę,
daug kam nežinomą Lietuvą. Ne veltui savo kny-
gos užsklandoje Pranas ir Valdas Sasnauskai tei-
gia: „Gyvenimas neteka tarsi rami lygumų upė.
Jis nugali užtvaras, daro netikėtus posūkius ar
nuplukdo viską užmarštin. Taip atsitinka ir dau-
geliui žmonių: sukilę aistros, nepadorūs troški-
mai, didžiulės ambicijos griaua gyvenimo kran-
tus. Šios skandalingos istorijos – garsių Lietuvos
žmonių tragedijos. Galėjo jų ir nebūti, jei skandalų
herojai pažabotų savo aistras ir ambicijas. Ne-
smerkime jų, nes nežinome gyvenimiškos lemties
ir kokią likimo upę – veržlią ar ramią – sutiksime
kelionėje.” □

Stepo Rusteikos kraujo pėdsakai ant viešbučio „Kontinent” kambario Nr. 26 grindų.